

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ БЕОГРАД

НАУЧНА ТРИБИНА

март – мај 2023.

п р о г р а м

Предавања се одржавају
у Кнез Михаиловој 36, на првом спрату, сала 102 АВА центра САНУ
са почетком у 12.00 часова

тел. 011/2181-589, 2638-418 e-mail: istorinst@iib.ac.rs www.iib.ac.rs

30. март 2023.

проф. др Радмило ПЕКИЋ

(Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици)

ПРАВОСЛАВЉЕ У ХУМСКОЈ ЗЕМЉИ И ТРЕБИЊСКОЈ ОБЛАСТИ (XIV-XVI ВЕК)

Опште је познато да су Захумље, односно Хумска земља, као и сусједна Травунија касније прозвана Требињска област биле у саставу средњовјековне Србије. Међутим, током XIV вијека, најприје Хумска земља, а затим и Требињска област дошле су под управу босанских владара, које су од 1465. до 1482. године окупирале Османлије. У новијој историјској литератури која се бави средњовјековном прошлoшћу Босне често се негира постојање православља, а као доминантна вјероисповијест истиче се богумилска јерес. Насупрот томе, о православљу на наведеном подручју, које је било под управом Косача и Павловића свједоче дубровачки и османлијски извори, као и средњовјековни споменици стећци са уклесаним натписима. На темељу поменутих извора и теренског истраживања, приказаћемо цркве и црквишта, надгробне споменике и црквене великодостојнике православне вјероисповијести, у наведеном периоду.

13. април 2023.

др Александар КРСТИЋ

(Историјски институт Београд)

ЂУРАЂ И ВУКАШИН АРБАНАС ОД КАРАШЕВА: ЦРТИЦЕ О ЈЕДНОЈ ПЛЕМИЊКОЈ ПОРОДИЦИ ИЗ 15. ВЕКА СА ПРОСТОРА БАНАТА

Чланови племићке породице Арбанас (мађ. Orbonász) од Карашева обављали су значајне управне и војне дужности на јужним границама Угарске током бурног 15. века. Оскудна изворна грађа допушта да се само у основним цртама прати њихова делатност. Најистакнутији представници породице и оснивачи две њене гране били су браћа Ђурађ и Вукашин Арбанас, који се у угарским дипломатичким изворима јављају од 1437. године. У то време Ђурађ је као хонор држао краљевску тврђаву Карашево (мађ. Krassófő, рум. Caraşova) у данашњем румунском Банату, што сведочи да је он већ тада имао значајну улогу у одбрани јужних граница Угарске. У мађарској историографији се сматра да браћа воде порекло из српске племићке породице са простора Албаније. Занимљиво је да два српска летописа помињу извесног Вукашина Зупровића као истакнутог учесника угарског антитурског похода у Србији 1437. године. Грађански рат у Угарској после избора два супарничка краља 1440. године погодовао је даљем успону браће Арбанас. Ђурађ је пре краја 1440. године постао власник карашевске тврђаве и припадајућег властелинства, а до марта наредне године је као присталица краља Владислава I и Јована Хуњадија доспео и до положаја тамешког жупана. Вукашин такође добија улогу у управљању Тамишком жупанијом, као нека врста опуномоћеника свога брата. Иако се браћа на овим положајима налазе свега око годину дана. Његови синови Ђурађ Млађи и Јован градили су каријеру током владавине Матије Корвина. Ђурађ је крајем деведесетих година 15. века био београдски капетан и бан, док је његов брат Јован обављао функцију провизора Београда.

---

27. април 2023.

др Недељко В. РАДОСАВЉЕВИЋ
(Историјски институт Београд)

ПЕЋКИ ПАТРИЈАРХ ЈОАНИКИЈЕ III

Патријарх Јоаникије III припадао је утицајној и богатој грчкој цариградској породици Каратза, која је од 16. века давала црквене великодостојнике, портине чиновнике и мандатне кнежеве у Влашкој и у Молдавији, у којима је временом формиран и њен румунски огранак. Био је протосинђел Васељенске патријаршије. Године 1739. постао је пећки патријарх. Оставку је дао 1746, а следеће године изабран је за халкедонског митрополита. У времену од 1761. до 1763. био је васељенски патријарх. По смени са васељенског патријаршијског трона краће време провео је на Светој Гори. Потом је 1764. на управу добио манастир Пресвете Богородице на Халки, чији је настојатељ био до смрти 1793, уз годишњу плату од 2.000 гроша. У српској историографији преовладала је негативна оцена његове седмогодишње управе Пећком патријаршијом. Сматрало се да је његовим доласком почео продор Грка у њену структуру, као и да је био склон узимању великих сума новца, не бирајући пуно начина да до њега дође. Међутим, наведени подаци већином потичу из извора другог реда, и нису били подложни темељној критици. На основу до сада непознатих извора првог реда указаћемо на чињенице које његову улогу боље објашњавају и тиме омогућавају да се неки стереотипи разреше. То се односи на стање које је по ступању на пећки патријаршијски трон затекао, реорганизацију црквене структуре коју је извршио и питање црквених дугова. Хронолошки излагање прати његов целокупан животни пут.

11. мај 2023.

др Исидора ТОЧАНАЦ РАДОВИЋ
(Историјски институт Београд)

КАРЛОВАЧКА МИТРОПОЛИЈА НА КРАЈУ 18. ВЕКА (демографски преглед)

У истраживањима демографских прилика у Хабзбуршкој монархији током 18. века, поред пописа које је спроводила држава, важну улогу имају и пописи које су вршиле црквене организације. Пописи епархија Карловачке митрополије значајан су извор за истраживања демографских прилика српског, као и уопште православног становништа у Монархији. Последњи попис Карловачке митрополије у 18. веку спроведен је током 1797. године. У поређењу са старијим сачуваним епархијским пописима, он је по много чему јединствен. Поред података који су уобичајени за црквене пописе и који се односе на парохијалну мрежу и свештенство, попис из 1797. године је по први пут веома детаљно приказао и стање православног становништва. Узимајући у обзир територију која је пописана, врсту и обим података који су том приликом прикупљени, реч је о најпотпунијем попису епархија Карловачке митрополије у 18. веку. Пописни формулари су састављани по узору на формуларе које су користиле државне власти и садрже многе рубрике којих у ранијим црквеним пописима није било. Према томе, могуће је сагледати

знатно детаљнију слику демографског стања православног становништва у Хабзбуршкој монархији у односу на претходне пописе. Поред уобичајених демографских показатеља који се у епархијским пописима јављају и раније, као што су на пример број кућа или број душа, попис из 1797. године садржи и нове категорије везане за полну структуру и брачност православног становништва. Стога, попис Карловачке митрополије из 1797. године представља драгоцен извор за проучавање православног становништва, већински српског, које је крајем 18. века у Хабзбуршкој монархији живело на простору под духовном влашћу карловачког митрополита.

25. мај 2023.

др Данијел РАДОВИЋ

(Филозофски факултет Универзитета у Београду)

ЈОВАН РИСТИЋ КАО „ПОУЗДАНИ НЕПРИЈАТЕЉ” АУСТРОУГАРСКЕ

Спољнополитички положај Србије у другој половини 19. века у великој мери је био диктиран политиком коју је према Србији водила велика сила која се налазила на њеним северним границама. Јован Ристић је на терену српске дипломатије суверено владао од 1868. до 1880. Био је то турбулентан период кроз који је пролазила српска држава и који је крунисан државном независношћу и територијалним проширењем на Берлинском конгресу, између осталог и захваљујући подршци Аустроугарске. Та подршка имала је своју цену, што је довело до Ристићевог пада са власти 1880. године. Ристићеви односи са Двојном монархијом се ту не завршавају, те ћемо се у излагању осврнути и на осамдесете године и Ристићев избор за председника Министарског савета 1887. године, као и на његов избор за намесника 1889. коме је претходила његова сагласност за продужење Уговора о савезу, познатијег као Тајна конвенција, који је потписан 1881. године.